

Ebu Seid iz Attarovog gledišta*

Taghi Poornamdarian

Univerzitet u Teheranu, Teheran, I. R. Iran

Rezime

Feriduddin Muhammed Attar, glasoviti iranski gnostik i pjesnik iz XII stoljeća, autor je zbirke gazela, kasida i rubaija, kao i više gnostičkih spjevova u formi *mesneville*, te proznog djela *Spomenica dobrih*. U tom djelu, koje sadrži biografije većeg broja sufijskih prvaka, kao i u svojim gnostičkim spjevovima, Attar spominje brojne duhovne predvodnike svoga i ranijih vremena, te o njima izriče svoj stav. Po Attarevom mišljenju, posebno mjesto među svim tim uglednicima zauzima Ebu Seid Ebul-Hajr, gnostik i pjesnik iz druge polovine X i prve polovine XI stoljeća. Zbog svoje osebujne ličnosti i nesvakidašnjeg svjetonazora, nerijetko suprotstavljenog ne samo stajalištima zvaničnih, institucionalnih islamskih učenjaka nego i mišljenju drugih sufijskih prvaka, Ebu Seid je izazivao brojne kontroverze i sticao veliki broj pobornika, ali i protivnika. U ovom radu pokušava se razjasniti zbog čega Attar smatra Ebu Seida istaknutijim, značajnijim i vrednijim od ostalih sufijskih prvaka, premda se, na osnovu svega što je o Attaru poznato, može pretpostaviti da se sa svim Ebu Saidovim shvatanjima, stavovima i postupcima nije slagao.

Ključne riječi: Feriduddin Muhammed Attar, Ebu Seid Ebul-Hajr, Attarove mesneville, *Spomenica dobrih*, Bajezid.

* Bibliografski podaci izvornika: Doktor Taqī Pūrnāmdāryān, “Abū Sa’īd az negāh-e ‘Attār”, *Mağmū’e-ye maqālāt-e kongre-ye ‘elmī-ye Abū Sa’īd Abol-Xeir*, Entesārāt-e beinolemelali-ye al-Hodā, 1378/1999, pp. 15–36.

Prema *Muhammedu Munevveru* (Mohammad Monawwar), *Ebu Seid Ebul-Hajr* (Abū Sa‘īd Abol-Xeir) rođen je 357. (967) godine.¹ Umro je poslije hiljadu mjeseci života, 440. (1048) godine. Ukoliko 540. (1145) godinu prihvatimo kao godinu *Attarovog* (‘Attār) rođenja – premda se ne može sa sigurnošću tvrditi da je tako – Attar je rođen stotinu godina nakon Ebu Seidove smrti. I pored toga, Ebu Seid u Attarovim djelima živ je i naglašeno prisutan. Ta Ebu Seidova naglašena i poštovanjem protkana prisutnost u Attarovim djelima doseže toliku mjeru da neki učenjaci iz klasičnog perioda, kao i savremeni istraživači, smatraju da Attarova duhovnost potječe od Ebu Seida.² Kako profesor *Foruzanfar* (Forūzānfar) navodi, “Attar [...] ni prema jednom drugom sufijskom prvaku iz ranijih vremena, ili nekom svome savremeniku, nije iskazao toliku naklonost, niti je ikoga u toj mjeri predstavio za sebe korisnim; prema tome, ukoliko je i od koga bio darovan, bio je to, bez sumnje, dar stečen iz duhovnosti i neprolazne duhovne osobnosti Ebu Seida Ebul-Hajra.”³ I mišljenje profesora *Šafi’ija Kadkanija* (Šafi‘ī Kadkanī), koji o tome citira navode iz klasičnih izvora, potvrđuje ovakav stav.⁴

Ebu Seidovo ime i priče o njemu spominju se u svim Attarovim djelima, i to različitim povodima. Uzimajući u obzir da je djelo *Tajne Božije jednoće* (Asrār al-touhīd) – inače, najbolja Ebu Seidova biografija – autora *Muhammeda Munevvera* (Mohammad Monawwar) napisano 574. (1178) godine, te da je Attar u to vrijeme imao trideset četiri godine, ne izgleda mogućim da je Attar, prilikom spominjanja Ebu Seida i prisjećanja na njega, kao izvor koristio to djelo.

Profesor Foruzanfar, bez ijednog čvrstog dokaza i s obzirom na to da Attar u djelu *Knjiga o Tajnama* (Asrār-nāme) spominje svoju dob od šezdeset godina, pretpostavlja da je Attar djela *Knjiga o Božanskom* (Elāhīnāme) i *Knjiga o Tajnama* napisao oko šezdesete godine života, a djela *Zbor ptica* (Manteq al-teir) i *Knjiga o nedaći* (Mosībatnāme) prije njih, te *Zbor ptica* smatra njegovom prvom mesnevijom;⁵ međutim, s obzirom na Attarov predgovor u djelu *Knjiga o izabranom* (Moxtār-nāme),

¹ *Asrār al-touhīd fī maqāmāt šeix Abī Sa‘īd*, pp. 16 i 347.

² *Ibidem*, pp. 59 i 61.

³ *Šarh-e ahwāl wa naqd wa tahlīl-e āsār-e šeix Farīdoddīn Mohammad ‘Attār*, p. 33.

⁴ *Asrār al-touhīd...*, pp. 60–61.

⁵ *Šarh-e ahwāl...*, p. 77.

te predgovor profesora Kadkanija, kao i tematiku tih četiriju mesneviya, ovakav hronološki red ne izgleda tačnim.⁶

To što je Ebu Seidova biografija navedena u drugom tomu *Spomenice dobrih* (Tazkerat al-ouliyā') – ukoliko prihvatimo da je Attar napisao i taj tom – kao i to da se Ebu Seid u *Knjizi o nedaći* spominje više nego u drugim mesnevijama, može biti dokaz da se Attar Ebu Seidovom biografijom bavio kasnije, te da je zbog toga u *Knjizi o nedaći* spominjao Ebu Seida više nego u drugim mesnevijama. Može se pretpostaviti da je Attar, u godinama tokom kojih je pisao svoje mesneviye, također prikupljao podatke o Ebu Seidovoj biografiji, i što je više tih podataka pronašao, povećavala se i mogućnost rasprostranjenijega korištenja spomena na njega, kao i njegovog imena. U *Knjizi o Božanskom, Bajezid* (Bāyazīd)⁷ se spominje sedam, *Šibli* (Šiblī)⁸ šest, Behlul (Bahlūl)⁹ pet i *Halladž* (Hallāğ)¹⁰ tri puta. Među trideset sedam sufija spomenutih u toj knjizi, navedene sufije spomenute su više puta od ostalih. U *Zboru ptica* spomenuta su imena dvadeset pet sufijskih prvaka, među kojima su više od ostalih spomenuti Bajezid i *Rabija Adevija* (Rābe'e 'Adawiyye),¹¹ svako po pet puta. U *Knjizi o nedaći*, među dvadeset osmericom šejhova, Ebu Seid spomenut je više puta, i to deset; nakon njega, sedam je puta spomenut Šibli, Behlul šest puta, a Bajezid, Akkafi (Akkāfi)¹² i *Džunejd* (Ġunayd)¹³ spomenuti su po tri puta. U *Knjizi o Tajnama*, među osam spomenutih šejhova, Ebu Seid i Bajezid spomenuti su po četiri puta. Kako je vidljivo, Ebu Seid se u Attarovim mesnevijama spominje više od svih sufijskih šejhova; nakon njega, na drugo i treće mjesto mogu

⁶ *Dīdār bā sīmorǧ*, p. 87.

⁷ *Bajezid Bistami* (Bāyazīd Bestāmi). Najveći iranski gnostik iz III / IX st. (Prim. prev.)

⁸ *Ebu Bekr Šibli* (Abū Bakr Šiblī). Iranski gnostik iz III / IX st. (Prim. prev.)

⁹ *Ebu Vuhejb Behlul ibn Omer* (Abū Wuhayb Bahlūl ibn 'Umar). Arapski gnostik i polumitska ličnost iz II / VIII st. (Prim. prev.)

¹⁰ *Ebu Mensur Halladž* (Abū Manšūr Hallāğ). Čuveni iranski gnostik iz III / IX st. (Prim. prev.)

¹¹ *Rabija el-Adevija* (Rābi'a al-'Adawiyya). Arapska žena-gnostikinja iz II / VIII st. (Prim. prev.)

¹² *Ruknuddin Akkafi* (Roknoddīn Akkāfi). Iranski gnostik iz VI / XII st. (Prim. prev.)

¹³ *Ebul-Kasim Džunejd Bagdadi* (Abū al-Qāsim Ġunayd Baġdādī). Čuveni arapski gnostik iz III / IX st. (Prim. prev.)

se svrstati Bajezid i Šibli. U Attarovoj zbirci kasida i gazela Ebu Seid se također spominje više od drugih šejhova.

Budući da tri Attarova djela – *Knjiga o Božanskom*, *Zbor ptica* i *Knjiga o nedaći* – sa stanovišta *stupnjeva duhovnog puta* (marāteb-e solūk) slijede jedna za drugom, te da su u pogledu narativne strukture jedno drugom slična – svako od tih djela sadrži po jednu sveobuhvatnu pripovijest u koju su, različitim povodima, umetnute brojne kratke i duge priče – može se pretpostaviti da je Attar te tri pripovijesti spjevao u nizu, i to ovim redom: *Knjigu o Božanskom*, *Zbor ptica* te *Knjigu o nedaći*. U tom slučaju, *Knjigu o Tajnama* morao je spjevati ili prije ili poslije njih. Ukoliko želimo utvrditi raspored spominjanja tih mesnevija, s obzirom na predgovor *Knjige o izabranom* i argumentaciju profesora Šafi'ija Kadkanija, *Knjiga o Tajnama* stoji između *Knjige o Božanskom* i *Zbora ptica*.¹⁴

U svakom slučaju, teško je tačno utvrditi da li je *Knjiga o Tajnama* spjevana u dobu Attarove mladosti i na početku njegovog pjesničkog rada, ili na kraju Attarovog života i njegovog bavljenja poezijom.¹⁵ Cilj izlaganja jeste određivanje približnog vremena nastanka *Knjige o Tajnama*; važnost tog pitanja ogleđa se u tome da je Attar najznačajniji i najnaglašeniji direktni opis Ebu Seida naveo upravo u *Knjizi o Tajnama*, i premda je u svojim mesnevijama o Ebu Seidu donio više priča nego o ostalim sufijskim šejhovima i više puta spomenuo njegovo ime, nigdje nema tako jasnog opisa Ebu Seida. U četirima distihsima navedenim u *Knjizi o Tajnama*, prije nego što citira Ebu Seida o njegovom duhovnom putu, Attar Ebu Seida naziva *sultanom tarikata* (soltān-e tarīqat), *vojskovođom vjere* (sepahsālār-e dīn), *kraljem Istine* (šāh-e Haqīqat), *Hakkovim miljenikom* (mahbūb-e Haqq), *apsolutnim voljenim* (ma'šūq-e motlaq) i

¹⁴ *Moxtār-nāme*, p. (?) (Broj stranice u izvorniku nije naveden. /Prim. prev./)

¹⁵ S jedne strane, s obzirom na sličnost njene strukture sa *Sanaijevim* (Sanāyī) djelom *Vrt Istine* (Hadiqe al-haqīqe), može se reći da je ovo djelo vjerovatno nastalo na početku Attareva pjesničkog rada, i to oponašanjem Sanaijeva poznatog djela, te da izgleda prirodno da je Attar svoj pjesnički rad počeo oponašanjem jednog čuvenog djela. Tu vjerovatnoću naglašava i specifičan jezički stil djela. Možda bi se i reminiscencija na očevu smrt, navedena pri kraju *Knjige o Tajnama*, mogla spomenuti kao argument u prilog takvoj pretpostavci. S druge strane, kako kaže profesor Foruzanfar, tokom pjevanja *Knjige o Tajnama* Attar je imao najmanje šezdeset godina (*Šarh-e ahwāl...*, p. 4) i u tom djelu, više nego u bilo kojem drugom, govori o starosti. Možda taj detalj, s obzirom na pretpostavku profesora Foruzanfara, vrijeme nastanka *Knjige o tajnama* pomjera u kasnije razdoblje.

Sulejmanom govora u zboru ptica (Soleimān-e soxan dar manteq al-teir), u koga *Sunce prijateljevanja s Bogom* (āftāb-e welāyat) sija sa *zviježđa Upute* (borğ-e hedāyat), i svaki njegov *dio* (ğoz') čini hiljadu *cjelina* (koll).¹⁶

Premda Attar i prilikom spominjanja drugih *duhovnih prvaka* (pīrān) to čini s poštovanjem i uvjerenjem u njihov značaj, ni o jednom sufij-skom šejhu nije rekao nešto takvo; sama ta činjenica znak je dubokog Attarovog uvjerenja u Ebu Seidov značaj. Međutim, da li je Attar do tog uvjerenja došao s početka ili pred kraj svoga duhovnog usavršavanja, moglo bi se utvrditi tek kada bi se znalo vrijeme u kojem je spjevana *Knjiga o Tajnama*, o čemu se – iz razloga na koje je ukazano – ne može iznijeti decidan stav.

Ovaj je opis, u nekoliko izrazitih aspekata, sličan riječima kojima Attar u drugom dijelu *Spomenice dobrih*, na samom početku, spominje Ebu Seida: “Taj *apsolutni utopljenik u Božijem biću* (fānī-ye motlaq), *opstojni u Hakku* (bāqī bar Haqq), *Božiji miljenik* (mahbūb-e Elāhī), *Beskonačnog voljeni* (ma’sūq-e Namotanāh-i), *Božijeg kraljevstva mili* (nāzanīn-e Mamlekat), *vrt spoznaje* (bostān-e ma’refat), *prijestolje na nebu duhovnog puta* (‘arš-e falak-e seir), *stožer svijeta* (qotb-e ‘ālam), Ebu Seid Ebul-Hajr – Allah posvetio njegovu tajnu! – bio je duhovni kralj svoga vremena, nad svim velikanima i šejhovima...”¹⁷

Kako je vidljivo, iz ovog opisa u *Spomenici dobrih* također proizlazi da je Ebu Seid Ebul-Hajr *sultan tarikata*, *kralj Istine* (šāh-e Haqīqat), *Hakkov miljenik*, *apsolutni voljeni* i *savršeni dobri* (waliyy-e kāmēl). Premda neke od ovih atributa Attar navodi i za druge šejhove, ipak atributi kao što su *Božiji miljenik*, *apsolutni voljeni*, *Beskonačnog voljeni*, te isto tako *apsolutni utopljenik u Božijem biću*, *opstojni u Hakku* – što su pretpostavke za dosezanje najviših duhovnih *razina* (marāteb) – spadaju u attribute koje Attar navodi za malo kojeg drugog šejha.

Može se kazati da postojanje sličnosti u opisima iz *Knjige o Tajnama* i *Spomenice dobrih* može biti argument za tvrdnju da drugi dio *Spomenice dobrih* – oko koje postoje rezerve kada je riječ o Attarovom autorstvu

¹⁶ *Počuj riječi sultana tarikata – Vojskovođe vjere, kralja Hakikata*
Svaki njegov dio, zbilja, hiljadu cjelina je – Miljenik Hakka, apsolutni voljeni je
Čuda li, sunce ovog vilajeta – U Objavi sija sa zviježđa hidajeta
Sulejman govora u Mantikut-tajr – To Ebu Seid je, ibn Ebul-Hajr

(*Asrār-nāme*, p. 91).

¹⁷ *Tazkerat al-ouliyā’*, al-Nesf al-sānī, p. 323.

nad njom – nije napisao niko drugi nego Attar, pošto je uočeno da Attar i u *Knjizi o Tajnama* i u *Spomenici dobrih*, istaknutom Ebu Seidovom osobinom smatra upravo njegov položaj *Božijeg miljenika i voljenog* (mahbūb wa mašūq-e Haqq). Stupanj *Božijeg voljenog* stječe se nakon stupnja i razine *zaljubljenog*. Onaj koji ljubav prema Bogu dovede do savršenstva – što i jeste uvjet zaljubljenosti – nestaje sam od sebe, i tada postaje Božiji voljeni i miljenik.

Na tragu stihova koje smo citirali iz *Knjige o Tajnama*, Attar prenosi Ebu Seidove riječi: trideset godina tragao sam za tragom, kojim bih išao i pronašao svog Izgubljenog; no, kada sam svog Izgubljenog pronašao, poput kapi izgubio sam se u moru; a šta može razumjeti onaj ko se izgubio od onoga Koga je izgubio?¹⁸ Ovaj šazeti iskaz kojeg Attar prenosi od Ebu Seida ukazuje na savršenstvo Ebu Seidove ljubavi: trideset godina tragao je za svojim Voljenim; kada Ga je našao, u Njemu se izgubio; zaljubljeni postaje voljeni, i više nema zaljubljenog koji bi išta rekao o Voljenom; kako je rečeno u *Spomenici dobrih*, (zaljubljeni) postaje *apsolutno utopljen u Božijem biću* (fānī-ye motlaq) i *opstojan u Bogu* (bāqī bar Haqq).

Isti motiv Attar navodi u jednom od svojih gazela; prilikom kazivanja o svome stanju i vlastitom gubljenju u *pustinji ljubavi i duhovnog puta* (biyābān-e ‘ešq wa solūk), te ukazivanja na to da ljude puta ljubavi i tarikata zapadne izgubljenost, na kraju ukazuje na to da je egizstenciju suštine svoje duše spoznao mirisom vina ljubavi, jer se njegova duša napojila iz vrča Ebu Seidove ljubavi. Ovaj gazel, bez ikakve dvojbe, nadahnut je upravo Ebu Seidovim riječima navedenim u *Knjizi o Tajnama*, pošto Attar u njemu ono što u priči iz *Knjige o Tajnama* navodi kao Ebu Seidove riječi, izražava kao vlastito iskustvo u prvom licu jednine. Ako je u priči iz *Knjige o Tajnama* Ebu Seid junak duhovnog puta, koji trideset godina pokušava pronaći trag, i na kraju se gubi i jedino što ga zapadne jeste izgubljenost, u spomenutom gazelu Attar je taj koji se gubi u pustinji duhovnog puta i ostvaruje isti rezultat.

¹⁸ *Ovako reče: za svake prilike i stanja – Za tragom sam tragao trideset godina
Kad nađoh šta tražih, ja se izgubih – Poput jedne kapi u moru postadoh
Sada sam izgubljen u kopreni Tajne – Izgubljeni Izgubljenog opet naći neće
Kad izgubiš se, šta možeš o Izgubljenom shvatiti – Kad put postane bezvrijedan, u kopreni
šta ćeš pronaći*

(*Asrār-nāme*, p. 91).

U *Spomenici dobrih* Attar o tim Ebu Seidovim riječima – tj. o traženju traga tokom trideset godina, gubljenju na kraju i nedobijanju ničeg osim izgubljenosti – eksplicitno ništa ne govori; no, s obzirom na navođenje tog kazivanja u *Knjizi o Tajnama*, kao i gazel na koji smo podsjetili, vidljivo je da je taj motiv za Attara bio od značaja, i trebao je biti naveden u *Spomenici dobrih*. Još jedno, veoma bitno kazivanje, i još jedna priča koja se od Ebu Seida prenosi u *Knjizi o Tajnama*, također nisu navedeni u *Spomenici dobrih*. Ni drugih motiva i priča koje se od Ebu Seida prenose u ostalim Attarovim mesnevijama, u *Spomenici dobrih* većinom nema. U principu, kako smo već rekli, Ebu Seidovo ime i priče o njemu u mesnevijama su navedeni više puta nego imena drugih sufijskih šejhova i priče o njima; međutim, u odnosu na druge šejhove – između ostalih, Bajezida, od kojeg se navodi najveći broj priča, i *Ebul-Hasana Harekanija* (Abol-Hasan Xareqānī),¹⁹ čiji je najveći broj izreka spomenut,²⁰ Ebu Seidova biografija u *Spomenici dobrih* veoma je oskudna. Možda bismo, s obzirom na tu činjenicu, kao i opis Ebu Seida naveden u *Knjizi o Tajnama*, a koji smo ranije naveli, mogli zaključiti da je Attarovo uvjerenje o značaju Ebu Seida jačalo postepeno, te da je na taj način spjevao i *Knjigu o Tajnama*, tj. u vrijeme kada su se njegovo uvjerenje u Ebu Seidovu vrijednost i poštovanje prema njemu povećali.

Svoje uvjerenje u Ebu Seidovu vrijednost i poštovanje prema njemu Attar spominje i u jednoj od svojih kasida, te drži kako njegova veličina i duhovna sreća potječu od Ebu Seidovog daha, a samoga sebe, od vremena kada je zbog Ebu Seida prestao biti svjestan svoga bića, smatra vladarem duhovnog svijeta. U tom gazelu Attar ukazuje kako u Ebu Seidove duhovne potpore spada to što svakog trenutka iznalazi neku neočekivanu duhovnu sreću, a njegova sadašnja duhovna sreća također potječe od Ebu Seidovog daha.²¹

¹⁹ Poznati iranski gnostik iz druge polovine IV / X i prve polovine V / XI st. (Prim. prev.)

²⁰ *U dubini duše opijene bol mi se javio – Što svim zabravljenima uvijek ključ je bio
Toliko idoh tom pustinjom da sam se izgubio – Nikad nikoga ne vidjeh, da tamo se pojavio
Ljudima što tim putem idu izgubljenost zapadne – A onima što poriču ga, razgovor ostane [...]
Srž moje duše opi se vina mirisom – Čaša ljubavi za Njega dođe s Ebu Seidom
(Dīwān-e 'Attār, p. 218).*

²¹ *Dok cvijet srca iz Havarana procvjeta – Čitavo srce kao da je bašča vidim
Neobični trn, što ljubav mu je cvijet – Na putu za Havarana pronalazim
Višnje Prijestolje ko drvo grozda ljubavi – A trn kao ružičnjak vidim
Od Ebu Seidovog daha je, znam – Sreća koju ovoga časa nalazim*

Onome ko čita Ebu Seidovu biografiju u djelu *Tajne Božije jednoće*, slika što o Ebu Seidu nastaje u njegovoj svijesti u mnogo slučajeva razlikuje se od slike ostalih sufijskih šejhova. Sve dok se u toj knjizi govori o Ebu Seidovoj prošlosti i brojnim iznimno teškim *duhovnim vježbama* (*riyāzathā*) kroz koje je prošao, njegov lik istovjetan je liku drugih šejhova. Kada se, uporedo sa kazivanjima i pričama, navode Ebu Seidove riječi i oslikava mjera njegove skromnosti, plemenitosti i jedan dio njegovih *nadnaravnih sposobnosti* (*karāmathā*), Ebu Seida i dalje, kao i druge sufijske šejhove, krasi gnostički lik, izuzev mjesta gdje se naglašava njegov dar u sferi *intuitivnog znanja* (*‘elm-e ferāsat*) i “čitanja” ljudskih nutrina. Kada ostavimo po strani takve slučajeve, slika Ebu Seida odaje veselog, razigranog čovjeka koji se koristi i ovozemaljskim blagodatima, a i svojim duhovnim učenicima omogućuje da se njima koriste. Više je među ljudima nego što sjedi u osami, unesen u *povjerljive razgovore s Bogom* (*rāz wa niyāz*). Pretjeruje u plesu, priređuje raskošne gozbe, a sa minbera, umjesto Kur’ana i hadisa, govori poeziju. Kada ulazi u Nišabur, njegova djela i ponašanje toliko su neuobičajeni da se keramijski učenjaci,²² *hanefije* (*ashāb-e ra’y*)²³ i *rafidije* (*rawāfez*)²⁴ sastaju i protiv njega pišu pritužbu: “Došao je ovdje neki čovjek iz Mejhene i tvrdi da je sufija; drži govore, sa minbera kazuje stihove, a ne podučava tefsiru i hadisima; stalno priređuje raskošne gozbe i zapovijeda da se pleše; mladi plešu, jedu halvu i pečene kokoši; a on kaže: ‘Ja sam isposnik.’ To nije običaj isposnika, niti je obilježje sufija.”²⁵

*Srce svoje, od svjetlosti grudi njegovih – Riznicom ovog svijeta zemnoga vidim
Otkada sam, zbog njega, van sebe – Pravednim vladarem sebe vidim*

(*Dīwān-e ‘Attār*, p. 792).

²² Učenjaci koji su bili pripadnici keramijskog teološkog pravca. (Prim. prev.)

²³ U vrijeme kada je živio Ebu Seid, naziv *ashāb-e ra’y* upotrebljavan je na području Horasana za sljedbenike *Ebu Hanife* (Abū Ḥanīfa). (Prim. prev.)

²⁴ Pejorativan naziv za šiijske muslimane. (Prim. prev.)

²⁵ *Asrār al-touhīd*, pp. 68–69. Drugi primjer takvog Ebu Seidovog ponašanja vidimo u djelu *Raskrivanje skrivenog* (Kašf al-mahğūb). *Hodžviri* (Hoğwīrī) kaže: “Od šejha Ebu Muslima Farsija čuo sam: ‘S njim sam stalno bio u neprijateljstvu, pa sam ga odlučio ubiti. Imao sam na sebi nekakav dronjak, usukan od prljavštine. Kad sam mu se približio, vidjeh ga kako sjedi na krevetu, odjeven u odoru od skupocjenog misirskog platna. Rekoh sebi: ovaj čovjek, i pored svih svojih prohtjeva, tvrdi da je duhovni siromah, a i ja to za sebe tvrdim; uza svu moju oslobođenost od materijalnih stega, kako bih se mogao složiti s ovim čovjekom...”

(*Kašf al-mahğūb*, p. 450)

Kako je ukazano na kraju ove pritužbe, takvo Ebu Seidovo ponašanje i postupci obično nisu bili obilježje i običaj sufija, i mogli su protiv njega potaknuti negiranje tarikatskih i šerijatskih prvaka. Glas o tim njegovim neuobičajenim postupcima toliko se proćuo da je, čak za njegova života, stigao do Andaluzije i islamske Španije. *Ibn Hurrem* (Ibn Ħurram),²⁶ u vrijeme kada je Ebu Seid živio, o njemu kaže: "Ćuo sam da u našem vremenu ima neki sufija u Nišaburu, zove se Ebu Seid Ebul-Hajr [...] Ponekad nosi odjeću od vune, a nekad odoru od svile, koja je muškarcima haram; nekad u jednom danu klanja hiljadu rekjata namaza, a nekad ne klanja ni farzove niti sunnete, i to je oćito krivovjerje. Saćuvaj, Bože, od takve zabludjelosti!"²⁷

I Ibn Hurremove rijeći pokazuju da Ebu Seidovo ponašanje i postupci nisu mogli biti podržavani od vjerske uleme, pa čak ni od sufijskih šejhova. U knjizi *Tajne Božije jednoće* navedeni su brojni primjeri takvih osuda od strane uleme i šejhova, premda su način na koji se Ebu Seid suoćava s tim osudama i njegove nadnaravne sposobnosti u svim prilikima takve prirode da te osude pretvaraju u uvjerenje i poštovanje uglednika prema njemu.

Attar je, bez ikakve dvojbe, znao za tu stranu Ebu Seidovog lika, koja je izazivala osude. S obzirom na ono što je navedeno u njegovim mesnevijama, te postupke i ponašanje Ebu Seida ne bi trebao smatrati prihvatljivim, pa tako ni u *Spomenici dobrih*, niti u njegovim mesnevijama i zbirci poezije nema nikakvog osvrtu na tu dvojbenu dimenziju Ebu Seidove lićnosti. I pored toga, kako smo ranije ukazali, sve ono poštovanje i uvjerenje koje je iskazao prema Ebu Seidu, Attar nije iskazao ni prema jednom drugom duhovnom prvaku, i to naizgled djeluje ćudno.

Da bi se razjasnio razlog za to poštovanje i uvjerenje, treba osmotriti na koje Ebu Seidove osobine Attar stavlja naglasak, te na kojem ga duhovnom stupnju vidi. Ono što je Attar u svojim ćetirima mesnevijama naveo o Ebu Seidu može se rezimirati u sljedećim ćetirima kategorijama:

²⁶ *Ibn Hurrem Endelusi* (Ibn Ħurram Andalusi). Arapski islamski ućenjak i gnostik iz druge polovine IV / X i prve polovine V / XI st. (Prim. prev.)

²⁷ *Ibidem*, p. 24.

A. Ponašanje i duhovno putovanje

1. Ebu Seid trideset godina nastoji pronaći trag, kako bi na taj način stigao do Boga, te se na kraju gubi poput kapi u moru. (*Asrārnāme*, p. 91).
2. Kada zapadne u *stanje stegnutosti* (qabz), postaje nestrpljiv i nemiran u tolikoj mjeri da napušta hanikah (*Manteq al-teir*, p. 184), a ponekad čak traži da, koga god nađu, pa makar to bio i nemusliman, dovedu kod njega kako bi s njim razgovarao (*Mosībatnāme*, p. 167).
3. On je oličenje blagosti i ljubaznosti. Kada neki teški pijanac dođe na vrata hanikaha i padne, Ebu Seid mu pride da ga uzme za ruku i podigne ga. (*Manteq al-teir*, p. 259).
4. Prilikom suočavanja sa ljudima, prizorima i događajima, koristi priliku da svojim učenicima pruži poduku.

B. Ideje i poduke

1. Dobra i zanosna poezija nastaje iz *istinske* (haqīqī), a ne *prividne* (mağāzī) ljubavi (*Elāhīnāme*, p. 341).
2. Život je zasnovan na vjetru; život nije ništa; ali to ništa donosi stotinu vrsta nemira i nevolja. (*Asrārnāme*, p. 138).
3. Na svijetu nema radosti. (*Manteq al-teir*, p. 136).
4. Dobro je tamo gdje uz tebe nema ničeg od ovozemaljskih dobara (*Mosībatnāme*, p. 145).
5. Svakojako voće i ukusna, raznovrsna jela, kad se nađu u čovjeku, pretvore se u izmet; jadan li je čovjek, kad je to tako. (*Mosībatnāme*, p. 183).
6. Onaj ko nosi sufijsku odjeću, djela i ponašanje moraju mu biti dostojni te odjeće i onoga što tvrdi da jeste; mora biti onakav kakvim se pokazuje. (*Elāhīnāme*, p. 57).
7. *Duhovno viteštvo* (ğawānmardī) jeste to da se mahane ljudi ne iznose pred drugim ljudima (*Manteq al-teir*, p. 259).
8. Sufija je onaj ko trpi neprijatne stvari a blago uzvraća, i uvijek je u *duhovnoj tražnji* (talab). (*Mosībatnāme*, p. 100).
9. *Čista ljubav* (pākbāzī) i iskrenost preduvjeti su *duhovnog glavešinstva* (sarwarī-ye ma'nawī). (*Elāhīnāme*, p. 297).
10. Uvjet stizanja do Voljenog jesu duhovna vježba i napuštanje prohtjeva duše, poput samoljublja, strasti, imetka i položaja,

- u toj mjeri da narav stvorenja bude uklonjena iz čovjeka. (*Elāhīnāme*, p. 298).
11. Ne može se postići da se bude istinski sufija; to zavisi od sreće koja stigne od *Prijatelja* (Dūst). (*Mosībatnāme*, p. 71).
 12. Od Boga stiže oporavak, pod uvjetom da je ranije od Njega stigla kakva povreda. (*Mosībatnāme*, p. 130)
 13. Tražitelj Boga mora na Njegovom putu biti strpljiv i nikada ne smije zapasti u očaj i odustati od duhovne tražnje. (Manteq al-teir, p. 184).
 14. Završetak traganja jeste gubljenje samog sebe; prema tome, izgubljeni nikada neće pronaći Izgubljenog; gubljenje od samoga sebe jeste stizanje na cilj. (*Asrārnāme*, p. 91).
 15. Nebo i zemlja puni su Bajezida; njega smatraj izgubljenim, a na ovaj svijet gledaj kao da je jedno tijelo. (*Asrārnāme*, p. 95).

Ukoliko ove Ebu Seidove idejne smjernice i poduke želimo sistematizirati, generalno ih možemo utvrditi da se odnose na sljedeće kategorije: poetsku kritiku (br. 1); nepouzdanost ovog svijeta i sklonosti prema njemu (br. 2–4); bezvrijednost materijalne dimenzije čovjeka i njegovog tijela (br. 5); tesavvuf, uvjeti duhovnog puta i postajanja pravim sufijom (br. 6–13); Istina i rezultat Njenog doseganja (br. 14–15).

Među ovim idejama najviše sugestija odnosi se na pitanja iz domena etike i ponašanja sufije, tesavvufa, te uvjeta i načina duhovnog puta, što je i u *Spomenici dobrih* naglašeno u najvećoj mjeri. O istim je pitanjima veliki naglasak stavljen i u *Tajnama Božije jednoće*, barem u drugom poglavlju. Premda se razmišljanja i poduke slične ovima, manje-više, mogu pronaći i u razmišljanjima i stavovima drugih sufija, ono što je iz ove oblasti moglo privući Attarovu pažnju jesu čista ljubav i iskrenost, izbjegavanje dvoličnosti i prikriivanje nedostataka drugih ljudi, što je u Ebu Seidovim riječima i djelima naglašeno vidljivo.

Kao što smo ranije spomenuli, od onoga što je o Ebu Seidovoj popustljivosti, raskošnim gozbama i plesanju do iznemoglosti u više navrata navedeno u *Tajnama Božije jednoće*, ne vidimo ni traga ni u Attarovim mesnevijama, niti u *Spomenici dobrih*. Ako je glas o tim prijepornim postupcima i ponašanju Ebu Seida stigao, čak za vrijeme njegova života, do Ibn Hurrema Andalusija, nema nikakve dvojbe da je stigao i do Attara, te da je ovaj o tome imao dovoljno saznanja. To što u svojim djelima nije naveo ilustracije ove dimenzije Ebu Seidove ličnosti

zasigurno mora proizlaziti iz toga da se ta dimenzija Ebu Seidove ličnosti Attaru nije dopadala, i upravo se zato u njegovom cjelokupnom opusu ni ne vidi pažnja posvećena takvim pitanjima. No, uprkos svemu, kako smo rekli, Attarovo poštovanje i uvjerenost u Ebu Seidovu vrijednost mnogo su veći od onog što bi se očekivalo.

Razlogom Attarovog poštovanja i uvjerenosti u Ebu Seidovu vrijednost treba smatrati to da je Ebu Seid, po Attarovom mišljenju, nakon svih onih teških duhovnih vježbi koje su snažno potcrtane u *Spomenici dobrih* i *Tajnama Božije jednoće*, morao dosegnuti *potpuno utapanje u Božijem biću* (fanā-ye kollī), a potom i *opstojnost nakon utapanja u Božijem biću* (baqā-ye ba'd az fanā); na tom duhovnom stupnju ne ostaje ništa od Ebu Seida, i svaka njegova riječ ili postupak jesu Božija riječ i postupak. U njegovom slučaju, zapravo je obistinjen sadržaj kudsī-hadisa *Qurb al-nawāfil*, i sve što on čini, govori i vidi, jeste ono što čini, govori i vidi Bog.²⁸ Attarovo uvjerenje u to potpuno je vidljivo iz onog što je navedeno na početku opisa Ebu Seida u *Spomenici dobrih*. Kao što smo ranije naveli, Attar Ebu Seida naziva apsolutno utopljenim u Božijem biću i opstojnim u Bogu, što je aluzija na duhovni stupanj opstojnosti nakon utapanja u Božijem biću.²⁹ Attar također navodi: “Bio je simbol prijaznosti i popustljivosti, a pogotovo u duhovnom siromaštvu. Zbog toga je rečeno da gdje god se pronesu Ebu Seidove riječi, sva se srca ispune milinom, jer od Ebu Seida, i pored Ebu Seida ništa nije ostalo; on nikada nije rekao ‘ja’ i ‘mi’, uvijek je govorio ‘oni’.”³⁰

Ove riječi pokazuju kako Attar gleda na Ebu Seida. Kako smo ranije spomenuli, u opisu snažno obojenim uvjerenjem, navedenom o Ebu Seidu u *Knjizi Tajni*, Attar ukazuje na iste stvari, i Ebu Seidovim riječima govori o trideset godina traganja za nekim znakom – drugim riječima, o savršenosti Ebu Seidovog duhovnog puta – i gubljenju poput jedne kapi u moru Istine. Nakon opisa Ebu Seida i navođenja njegovih riječi, Attar u *Knjizi Tajni* na sljedećih nekoliko stranica govori o stvarima koje sve odreda ukazuju na hvalu i beskrajnu, božanskoj sličnu, veličinu istinske čovjekove dimenzije koja se ostvaruje uklanjanjem vlastitog empirijskog “ja” i pokazuje prisutnost pred sobom, što je, ustvari,

²⁸ Taj hadis naveden je u većini djela iz sufizma. Npr. vidjeti: *al-Taṣfiya fī aḥwāl al-mutaṣawwifa*, p. 285.

²⁹ *Tazkerat al-ouliyā'*, Al-Nesf al-sānī, p. 322.

³⁰ Ibidem.

prisutnost pred Bogom, u *Zboru ptica* obistinjena prisustvom trideset ptica pred *Simorgom* (Sīmorg).

Nakon Ebu Seidovih riječi o tome šta izgubljeni može pronaći od Onog Koga je izgubio, Attar ukratko kaže da duhovni putnik ne ide putem tarikata sam po sebi; on je poput strijele koja je odapeta i kreće se pravo prema meti, a sve drugo jeste strijelac. Onaj ko se bez svoje volje nađe u prisustvu Boga jeste poput strijele koja se nehodično kreće prema cilju. Prema tome, ako otvoriš oči koje vide Božiju jednoću (dīde-ye touhīdbīn) i na svijetu ne vidiš nikoga do Boga, tada ćeš i sebe Bogom vidjeti. Hiljade stoljeća mora proći, kako bi se negdje pročulo ime čovjeka koji će shvatiti duhovni stupanj svoga “ja”.³¹

Izgleda da Attar, koji ovo navodi nakon opisa Ebu Seida, vjeruje da je Ebu Seid jedan od onih koji su dosegli duhovni stupanj *susreta* (dīdār) i spoznaje vlastitog “ja”.³²

U nastavku Attar navodi: sve ono čemu je omogućio da postoji, Stvoritelj ti pokazuje, ali ti tvoje *tebstvo* (toyī)³³ ne pokazuje; ono mora ostati skriveno od tebe, jer ako tvoje oči padnu na tvoje “ti”, zaljubit ćeš se u sebe i od ljubavi ćeš zapomagati. Pa ako tragaš za mirisom od sebe samog, predaj se duhovnim vježbama!

Duhovne vježbe koje Attar smatra preduvjetom za doseganje mirisa od “ja” ili “ti” iste su one duhovne vježbe što na njih ukazuje nakon Ebu Seidovog opisa, koji je, prema vlastitim riječima, trideset godina tragao za tragom. U sljedećoj parabolji Attar navodi priču od podučavanju papige govorenju, da bi rekao kako je egizistencija poput skrivenog ogledala, i svaka krnjava ili potpuna slika u tom ogledalu nije ništa do odraz i uobrazilja; a onaj ko sjedi pred ogledalom vidi svoj odraz, a

³¹ *Ma kakav putnik duhovni, put koji – Objašnjenje o tome ti od mene traži
Jablanovo drvo iz savršene pravilnosti – Izide i sada se kreće prema meti
Onaj ko se pred Bogom nađe bez svoje želje – Na tom putu, ko jablanovo drvo, pravo ide
Stalno se trudi da pred sobom prisutan budeš – Trenutak prisutnosti za oba svijeta da ne
prodaš [...]*
Mogneš li oči duše k tevhidu otvoriti – Jezik će ti “Slavljen neka sam” zagrmiti [...]
*Hiljade stoljeća mora proći poput praha – Da se negdje pročuje ime čovjeka
Ti sebe ne znaš, ja šta da učinim – Tu sumnju iz srca ja da ti uklonim*

(*Asrār-nāme*, p. 92).

³² O toj temi u Attarovim djelima vidjeti: “Attār wa tağrobe-ye dīdār bā xīš”, u knjizi *Dīdār bā Sīmorg*, p. 81.

³³ Apstraktna imenica napravljenjena od lične zamjenice drugog lica jednine. (Prim. prev.)

ne ogledalo, i pomišlja da svaki zvuk i čin potječe od onog odraza.³⁴ I ovdje Attar izvodi sljedeći zaključak: kako god opišeš Boga, opisuješ jednog čovjeka i ne znaš ništa o opisu Boga. Tvoji opisi porijeklom su iz spisa tvojih iluzija; prema tome, Njega možeš spoznati posredstvom Njega Samog, a zasigurno je uvjet to da se utopiš u Njegovoj biti i da On nadvlada tobom, tako da je onaj koji spoznaje u tom slučaju On Sam.³⁵

Nakon toga, Attar navodi priču o glupaku koji sa svjetiljkom izlazi na vrata. Kada ugleda sunce koje sija, u neznanju pomisli da se bez one svjetiljke ne može vidjeti sunce. Attar zaključuje: utopi se u Božijoj biti i Boga spoznaj Bogom, i istovremeno s utapanjem u Božijoj biti postani opstojan u njoj; on eksplicitno navodi: ako se utopiš u Božijoj biti, postat ćeš opstojan u njoj; a ako ti ostaneš bez tebe, tada ćeš uistinu ostati ti.³⁶ To je upravo ono na šta smo ranije ukazali: Attar vidi Ebu Seida iz tog gledišta, tj. kao nekoga ko se od sebe utopio u Božijoj biti i živi u opstojnosti u Bogu; sve što učini, djelo je Boga. Oni koji su neupućeni u tako istančano pitanje, na Ebu Seida gledaju kao i na sve druge ljude, te ga osuđuju, vidjevši njegove postupke, ponašanje, plesove i raskošne gozbe.

Nakon priče o onome glupaku i jasnog zaključka dobijenog iz nje, Attar odmah navodi Ebu Seidove riječi o Bajezidu, koje su prikriiveni

³⁴ *Onajvični velikan ovako reče – Koji mnogo dobra i lošeg vidje:
Čemu god Tvorac da postoji dade – Ranije il' kasnije, veće ili manje [...]
Sve ti pokaže jasno poput Sunca – Tako da sve zorno vidiš dovijeka
Ali ni dlaku od tebe ti ne pokaže – Tvoje tebstvo od tebe skriveno ostaje
Padne li ti pogled na lice tvoje – Odricanju se predaj, jer svijet pun tebe postaje*
(Asrārnāme, p. 93).

³⁵ *Bitak je ogledalo, ali skriveno je – Ništavilo je ono što ogledalo poznaje
Svaka slika, bila potpuna il' krnjava – U tom je ogledalu odraz i uobrazilja
Ti misliš da svaki zvuk ili djelo je – Od toga odraza, da o njemu šta kaže
Znaj da sva storenja su o sebi neuka – Sva ih drži talismanom jednih drugima
Kada ti ispred ogledala sjediš – Ne vidiš ogledalo, ti to lik vidiš [...]
Koji god sud doneseš, to si ti – Uglednik, učenjak, pobožnjak, to si ti
Kako god želiš Boga opisati – Znam da ćeš time čovjeka opisati [...]
Njega spoznaj Njime, to put ti je – Put duše ti što smisao traži, to je*
(Ibidem, p. 94).

³⁶ *Jedan glupak s fenjerom na vrata izađe – Vidje sunce sjajno, kako se okreće
Iz neznanja svoga mislio je vazda – Da bez svijecé ne može se vidjeti Sunca
Njega spoznaj Njime, i utopi se – U tom opstojanju posve utopi se
Opstojan postat ćeš ako se utopiš – Sve postat ćeš ako bez tebe ti ostaneš*
(Ibidem, p. 95).

sažetak navoda što smo ih dosad citirali tragom priče o Ebu Seidu i njegovom duhovnom putu.

Ono što Ebu Seid govori o Bajezidu isto je ono što Attar može reći o Ebu Seidu. Jednog dana Ebu Seid kaže: “Čitav svijet vidi kao jedno tijelo, a oči koje vide vanjštinu zatvori za mnoštvo! Nebo i zemlja puni su Bajezida, ali on se izgubio.” Ovaj citat toliko je odvažan da Attar svoju dušu zbog njega vidi u talasu vatre.³⁷ Ako Ebu Seid rastojanje između zemlje i neba vidi punim Bajezida, vidi li i Attar zemlju i nebo punima Ebu Seida, pošto, uprkos njegovom vanjskom ponašanju i postupcima koji izazivaju osudu, toliko vjeruje u njegovu vrijednost?♦

S perzijskog preveo: Namir Karahalilović

Taghi Poornamdarian *Abu Said as Attar Saw Him*

Summary

Fariduddin Muhammed Attar, the well known Iranian 12th century gnostic and poet, left behind a host of *gazels*, *qasidas* and *rubaiyats*, as well as several gnostic poems in the form of *mesnevi*, as well as a prose piece *Memoirs of the Saints*. This is a collection of biographies of a number of prominent Sufi figures. Just like in his gnostic poems, Attar refers to numerous spiritual leaders of his own and earlier times, and presents his view of them. According to Attar, a particular place should be assigned to Abu Said Abul-Khayr, a gnostic and poet from the late 10th and early 11th century. Because of his colourful personality and unusual views, often opposed to not only the positions of the official, institutional Islamic scholars, but also the opinion of other Sufi scholars, Abu said caused numerous controversies and acquired quite a few followers, as well as enemies. This paper attempts to elaborate why Attar thought Abu Said to be more prominent, more valuable and more significant than other Sufi

³⁷ *Jednog dana šejh iz Mehne ovako sročī – Svijet drži jednim tijelom i zatvori oči Zemlja puna Bajezida, a i nebo puno je – Ali on u svemu tome nestao je negdje Šta da kažem, gdje to ovdje zapadoh – Kada dušu ovdje valu vatre dadoh*

(Ibidem).

thinkers, although one can assume that, judging by what we know about Attar, he did not agree with Abu Said's positions and actions.

Key words: Fariduddin Muhammed Attar, Abu Said Abul-Khayr, Attar's *mesnevi*, *Memoirs of the Saints*, Bayazid.

Izvori i literatura:

- 'Attār Nišābūrī, Šeīx Faridoddīn Mohammad, *Asrār-nāme*, Tashīh-e doktor Sādeq Gouharīn, Ćāp-e dowom, Ketābforūšī-ye Dawwār, 1361. (1982)
- *Dīwān-e 'Attār*, Be ehtemām wa tashīh-e Taqī Tafazzolī, Ćāp-e sewom, Markaz-e entešārāt-e 'elmī wa farhangī, 1362. (1983)
- *Elāhīnāme*, Tashih wa moqaddeme az Helmūt Rīter, Ćāp-e dowom, Entešārāt-e Tūs, 1368. (1989)
- Forūzānfar, Badī'ozzamān, *Šarh-e ahwāl wa naqd wa tahlīl-e āsār-e šeīx Farīdoddīn Mohammad 'Attār Nišābūrī*, Ćāp-e dowom, Ketābforūšī-ye Dehxodā, 1353. (1974)
- Hoġwīrī, Abolhasan 'Alī ebn 'Osmān, *Kašf al-mahġūb*, Az rū-ye matn-e tashīhōde-ye Wālentīn Žūkūfskī, Mo'assese-ye entešārāt-e Amīr Kabīr, 1336. (1957)
- *Manteq al-teir*, Be ehtemām-e doktor Sayyed Sādeq Gouharīn, Ćāp-e sewom, Entešārāt-e bongāh-e tarġome wa našr-e ketāb, 2536. (1969)
- Mohammad ebn Monawwar, *Asrār al-touhīd fī maqāmāt šeīx Abī Sa'īd*, Moqaddeme, tashīh, ta'liqāt-e Mohammadrezā Šafī'ī Kadkanī, Mo'assese-ye entešārāt-e Āgāh, 1366. (1987)
- *Mosībatnāme*, Be ehtemām wa tashīh-e doktor Nūrānī Wesāl, Ćāp-e čahārom, Entešārāt-e Zawwār, 1373. (1994)
- *Moxtār-nāme*, Tashih-e Mohammadrezā Šafī'ī Kadkanī, Entešārāt-e Tūs, 1358. (1979)
- Pūrnamdāryān, Taqī, *Dīdār bā Simorġ*, Pažūhešgāh-e 'olūm-e ensānī wa motāle'āt-e farhangī, Ćāp-e dowom, 1375. (1996)
- *Tazkerat al-ouliyā'*, Be sa'y wa ehtemām-e Rūnāld Nikelson, Matba'at Brīl, Laydan (Brill, Layden).